

Ивана Пењишевић
Милена М. Николић
Алекса Попадић

ПРОМЕНЕ У БИОЛОШКИМ И ЕКОНОМСКИМ СТРУКТУРАМА СТАНОВНИШТВА ОПШТИНЕ РАШКА

Извод: Значај проучавања структура становништва и њихових промена, огледа се у могућностима вршења квалитативних и квантитативних анализа достигнутог популационог развоја општине Рашка. Статистичке анализе изведене су у два временска пресека (1961. и 2002. године) и показују да су негативни демографски процеси изражени првенствено кроз константно опадање стопа природног прираштаја и фертилитета са једне стране и пораста индекса и коефицијената старења са друге стране. Оваква демографска слика општине Рашка је посебно изражена у последњој деценији XX и првој деценији XXI века. Управо из тог разлога је неопходно да се одговарајућим мерама популационе политике стимулишу позитивни демографски процеси, како би се ублажиле неповољне тенденције присутне у појединим структурама становништва општине Рашка.

Кључне речи: Рашка, становништво, структуре, демографске промене

Abstract: The importance of studying population structures and their changes is reflected to the possibility of performing qualitative and quantitative analysis of the achieved population development of Raška municipality. Statistical analyzes were performed in two census years (1961 and 2002). This analyzes show that the negative demographic trends are expressed primarily through the constant decline in the rate of population growth and fertility on the one hand and the growth index and the coefficients of aging on the other hand. Such demographic situation in Raška municipality is particularly pronounced in the last decade of the 20th and the first decade of the 21st century. Therefore, it is necessary to stimulate positive demographic trends with appropriate population policy measures, in order to mitigate negative tendencies present in certain population structures of the municipality of Raška.

Key words: Raška, population, population structures, demographic changes

Увод

Општина Рашка се налази у југозападном делу Србије и морфолошки се дели на котлински (у басенима река Ибра, Рашке и њихових притока) и брдско-планински део (огранци Копаоника, Голије, Рогозне и Желји-

на). Долином Ибра, која има меридијански правац пружања, ова општина је на северу повезана са знатно развијенијим регијама – Западним Поморављем и Шумадијом, а јужно са Косовом и Метохијом. Источно је долином Јошанице, десне притоке Ибра, повезана са Топлицом и Александровачком жупом, а на југозападу, долином реке Рашке повезана је са општином Нови Пазар (Војногеографски институт, 1970).

У наведеним границама, општина Рашка захвата површину од 666 km² и административно је подељена на 61 насеље, односно 49 катастарских општина. Административно-територијална организација ове општине промењена је почетком осамдесетих година XX века, када су поред Рашке, која је до тада била и једино градско насеље, тај статус добили још Баљевац и Јошаничка Бања. Мрежу насеља општине Рашка на почетку друге деценије XXI века чине три градска, три приградска, једно туристичко и 54 сеоска насеља (Пењишевић, И., 2010).

Према подацима Пописа становништва из 2002. године, на територији ове општине живело је 26.981 становника, а просечна густина насељености је 40,2 ст/km², што је за више од половине мање од просека централне Србије (97,6 ст/km²).¹

Старосно-полна структура становништва

Процес старења становништва, карактеристичан за Србију у целини, одвија се и у општини Рашка. Поред смањивања фертилитета, на измене у старосној структури становништва општине Рашка деловали су недемографски (социјални и економски) и демографски фактори (миграције становништва).

Увидом у евиденцију књига Пописа становништва од 1961. године, евидентно је да су старосне групе до 14 година и од 15–29 година у сталном је опадању, јер је на почетку XXI века највећи део насеља општине Рашка захватио процес депопулације. Старосну групу млађу од 14 године чинило је 1961. године 32,7% популације, али је њено учешће до 2002. двоструко смањено и износи 15,3%. Почетком посматраног периода није било битнијих разлика између градских и сеоских територија, али је због исељавања младог становништва, опадања наталитета и повећања смртности, процес старења у селима постао интензивнији (СЗС, 1966; РЗС, 2004).

Значајан показатељ старосне структуре је коефицијент старења, који показује да је учешће становништва старог 60 и више година у укупном становништву општине Рашка 1961. године износило 8% (2.389 лица), а 2002. године је увећано чак три пута и износи 24,3% (6.551 лице). Нарочито висок

---

¹ Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002, Републички завод за статистику, Београд, 2004. године

удео становништва преко 60 година имају сеоска насеља општине Рашка која се налазе на обронцима Копанника и Голије и ван су главних путних праваца – Бадањ 57, Луково 29, Покрвеник 11. Сеоска насеља, насеља са мањим бројем становника и већом надморском висином, брже старе (Павловић, С. и Јанчић Д. 2009). Са друге стране, најниже индексе старења имају градска и приградска насеља, у којима преовладава младо становништво (Супње 0,29, Рашка 0,55, Варевево 0,66, Баљевац 0,89). Просечна старост становништва општине Рашка је 40,8 година и готово је идентична са просеком старости у Србији, која износи 40,3 године (Павловић, Б., 2007, 34).

Табела 1. – Старосна структура општине Рашка по старосним групама за 1961. и 2002. годину

	Тип насеља	Укупно	Старосне групе							
			≤ 14 год.	%	15–29 год.	%	30–59 год.	%	≥60 год.	%
1961. година	Рашки крај	29.856	9.772	32,7	7.653	25,6	10.042	33,6	2.389	8,0
	Градска насеља	2.278	732	32,1	541	23,7	867	38,1	135	5,9
	Сеоска насеља	27.578	9.040	32,8	7.112	25,8	9.175	33,3	2.254	8,2
2002. година	Рашки крај	26.981	4.131	15,3	5.405	20,0	10.894	40,4	6.551	24,3
	Градска насеља	9.409	1.658	17,6	2.125	22,6	4.024	42,8	1.602	17,0
	Сеоска насеља	17.572	2.473	14,1	3.280	18,7	6.870	39,1	4.949	28,2

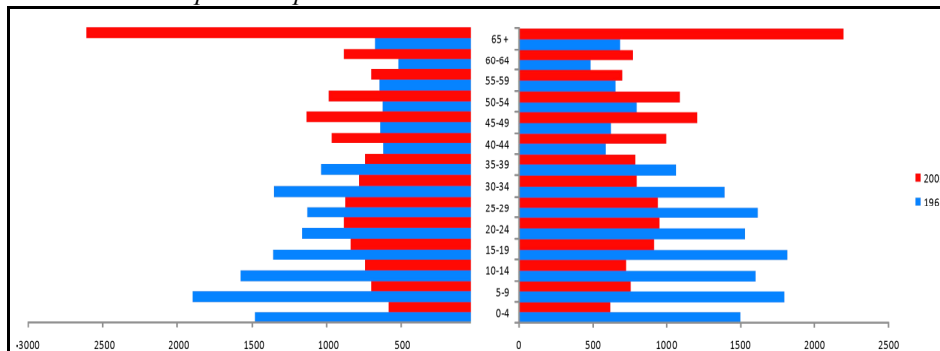
Извор: *Попис становништва 1961, Пол и старост, СЗС, Београд 1965, Попис становништва, домаћинства и станова 2002, Пол и старост по насељима, Београд, 2003.*

Индекс старости, који представља још један показатељ за анализу старосне структуре, 1961. је износио 0,44, а 2002. године 1,01. Према величини индекса старења, становништво је у све три посматране јединице (општина Рашка као целина, градска и сеоска насеља), по попису из 2002. године зашло у демографску старост. Индекс старења за општину Рашка у целини износи 1,09, у градским насељима бележи вредност од 0,67, док је у сеоским насељима чак 1,35 (стадијум најдубље демографске старости по Пеневу) (Живковић, Љ., 2004).

За разлику од старосне, полна структура становништва општине Рашка је прилично повољна и њена основна одлика је уједначеност процентуалног учешћа мушког и женског становништва. Полна структура показује да је и 1961. и 2002. године веће учешће женског становништва. У ана-

лизираном периоду незнатно је повећано учешће мушкараца са 49,2% у 1961. години на 49,8% у 2002. у укупној популацији проучаване регије и смањен удео жена са 50,8% на 50,2% (СЗС, 1966; РЗС, 2004).

Слика 1. – Старосна пирамида становништва општине Рашка за 1961. и 2002.

Табела 2. – Полна структура становништва Рашког краја за 1961. и 2002. годину

	Тип насеља	Свега	Мушко	%	Женско	%	Стопа маскулинитета
1961. година	Рашки крај	29.856	14.691	49,2	15.165	50,8	968
	Градска насеља	2.278	1.124	49,4	1.154	50,6	974
	Сеоска насеља	27.578	13.567	49,2	14.101	50,8	968
2002. година	Рашки крај	26.981	13.451	49,8	13.530	50,2	994
	Градска насеља	9.409	4.684	49,8	4.725	50,2	991
	Сеоска насеља	17.572	8.767	49,9	8.805	50,1	995

Извор: *Попис становништва 1961, Пол и старост, СЗС, Београд 1965; Попис становништва, домаћинства и станова 2002, Пол и старост по насељима, Београд, 2003.*

Трендови у опадању плодности и смртности становништва последњих година, као и доминација локалних пресељавања у миграционој структури, створили су у општини Рашка основу за одржавање јаких континената женског становништва. Тако је на 1.000 жена број мушкараца 1961. године износио 968, а 2002. године 994. Разлике у полној структури су занемарљиве и између градских и сеоских насеља, али је у обе категорије приметна доминација женског дела популације. Оне се испољавају једино на нивоу насеља, где више мушког становништва имају она насеља

општине Рашка у којима су развијене непољопривредне делатности, јер оне претежно апсорбују мушку радну снагу. Овој групи припадају и нека планинска насеља (Покрвеник, Зарево, Црна Глава) у којима доминира мушко нежењено становништво. Они су се на селу задржали махом због пољопривреде, док је женско становништво емигрирало у град ради склапања бракова, образовања и запошљавања (Ковачевић, Т., 2010).

Промене у образовној структури становништва

Писменост и школска спрема су два основна показатеља образовне структуре становништва. Ниво писмености је основни показатељ нивоа образовања, па разлика у нивоу писмености становништва општине Рашка у односу на градска и сеоска насеља и састав неписменог становништва по полу и старости, указује на остварени ниво општег развоја.

Табела 3. – Становништво старо 10 и више година према писмености и полу

Година	Укупно становништво преко 10 година	Неписмено		Мушко		Женско	
		Број	%	Број	%	Број	%
1961.	23.250	7.998	34,4	1.752	21,9	6.246	78,1
2002.	24.321	1.510	6,2	151	10,0	1.359	90,0

Извор: Документациони материјал СЗС за 1961, књига 13; Документациони материјал РЗС за 2002, књига 4, Београд, 2002.

Анализом података из приказане табеле, уочава се да се учешће неписменог становништва у општини Рашка смањило. Разлике у нивоу писмености становништва по полу, последица су економских и демографских фактора. За мушки део популације карактеристичан је пад удела неписмених са 21,9% на 10%, јер млађе виталније мушко становништво карактеришу повољнији услови за описмењавање. Процент женског неписменог становништва у драстичном је порасту у односу на 1961. годину, са 78,1% на 90%. То се нарочито односи на сеоска насеља у планинском делу општине Рашка, где живи велики проценат женског старијег становништва, које није школовано. Социо-економски фактори су утицали на миграциона кретања и неповољну старосно-полну структуру становништва, што је имало за последицу повећање учешћа неписменог женског становништва. Како се проценат неписмених повећава са годинама старости, то је од укупног броја неписмених жена њих 85% припадало старосној групи преко 65 година (СЗС, 1966; РЗС, 2004; Павловић, Б., 2007, 35–37).

Анализа нивоа писмености становништва различитих старосних група указује на то да је неписменост највећа код старијих генерација, док је смањење разлика у нижим старосним групама очекивано. Према Попису становништва 1961. године, највећи проценат неписменог становништва

(56,08%) припадао је старосној групи од 35–64 године, док је 2002. тај проценат смањен за 4,5 пута (са 56,08% на 12,62%). Неписменост старих генерација условљена је неповољним условима за школовање, како друштвено-економским тако и инфраструктурним (мрежа школа). Тенденција побољшања нивоа писмености становништва у старосним групама 10–19 и 20–34 године је сасвим очекивана, због напуштања предрасуда у погледу школовања женске деце (Пењишевић, И., 2010).

Табела 4. – Неписмено становништво старо 10 и више година по старосним групама у %

Година	Свега	10–19	20–34	35–64	65 и више	Непознато
1961.	7.998	3,53	28,44	56,08	11,95	–
1981.	4.529	1,03	2,22	35,66	60,44	0,65
2002.	1.510	0,92	1,45	12,62	83,61	1,40

Извор: Образовна структура становништва, Документациони материјал СЗС, Београд; Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Писменост и школска спрема, књ. 4, Београд, 2004.

Посматрано по насељима, у 1961. и 1981. години, највеће смањење неписмених становника имају сеоска насеља која је одликовао висок удео неписмених (Павлица – са 45 на 24, Покрвеник – 56 на 42, Поцесје – 43 на 19, Семетеш – 56 на 30, Тиоце – 54 на 27 и Шипачина – 47 на 28). То су насеља која су удаљена од главних саобраћајница и која немају основну школу (Павловић Р. 1995, 300–301).

На позитивне ефекте увођења обавезног осмогодишњег школовања код генерација које су њиме обухваћене, указују пописни подаци 1961 – 2002. године (табела 4). Тако у периоду 1961–2002. године:

- старосну групу 10–19 година карактерише смањење учешћа неписмених са 3,53% на 0,92%, односно смањење за 3,8 пута;
- старосну групу 20–34 године карактерише знатно смањење учешћа неписмених са 28,44% на 1,46%, односно смањење за 19,5 пута;
- старосну групу 35–64 године карактерише смањење учешћа неписмених са 56,08% на 12,6%, тј. смањење за 4,5 пута, док
- старосну групу 65 и више година карактерише повећано учешће неписмених са 11,95% на 83,6%, односно повећање за 7 пута.

Подаци у табели 5. указују на побољшање нивоа образовања на подручју општине Рашка у периоду 1961–2002. године, које карактерише:

- смањење учешћа становништва без завршене основне школе 4,8 пута;
- смањење учешћа становништва са завршена четири разреда основне школе 2,2 пута;
- повећање учешћа становништва са завршеном основном школом 6,1 пут;

- повећање учешћа становништва са завршеном средњом школом 14,5 пута;
- повећање учешћа становништва са завршеном вишом школом 12 пута и
- повећање учешћа становништва са завршеним факултетом 13,7 пута.

Табела 5. – Становништво старо 10 и више година према школској спреми у %

Година	Свега	Без школске спреме	Незавршена основна школа	Са основном школом	Средње образовање	Више образовање	Високо образовање	Непознато
1961.	23.259	52,21	40,98	3,49	2,73	0,29	0,27	0,03
1981.	23.368	26,01	34,10	15,57	20,47	1,93	1,60	0,05
2002.	24.321	10,80	18,60	21,30	39,70	3,43	3,72	2,37

Извор: Образовна структура становништва, Документациони материјал СЗС, Београд; Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години, Писменост и школска спрема, књ. 4, Београд, 2002.

Промене структуре становништва по школској спреми у периоду 1961–2002. године, позитивне су и код градских и код сеоских насеља. У обе категорије насеља је евидентно побољшање образовног нивоа, али са разликама у релативном учешћу становништва по појединим степенима школске спреме (Социо-економска анализа општине Рашка, 2008).

У општини Рашка осмогодишње образовање ученика врши се у ОШ „Рашка“ у Рашки, „Сутјеска“ у Супњу, „Јосиф Панчић“ у Баљевцу и „Јошаничка Бања“ у истоименом месту. За разлику од основних, средње школе постоје само у Рашки и то само Гимназија и Машинска школа, са смеровима Машинство и обрада метала и Туристичко-угоститељским смером.

Носиоци културе у општини Рашка су Центар за културу, образовање и информисање „Градац“ из Рашке, библиотеке у Рашки и Баљевцу, биоскопи у Рашки и Баљевцу, културно-уметничка друштва из Рашке и Брвенице и етно-клуб „Черењски“ из Баљевца. Информативном делатношћу бави се радио и телевизија „Рашка“ из Рашке.

Економске структуре становништва

Обележја и показатељи економске структуре становништва општине Рашка анализирани су за период 1961. и 2002. године и то: становништво према активности, активност према делатностима и по секторима делатности, као и укупно и активно пољопривредно становништво. Брз послератни друштвено-економски развој изазвао је значајне промене у економској структури становништва општине Рашка. Те промене се огледају кроз рас-

поделу укупног и активног становништва у корист непољопривредних делатности, а њих даље у корист секундарних и терцијарних делатности (Стратегија одрживог развоја општине Рашка, 2009).

Број активних лица општине Рашка се од 1961. до 2002. године смањило за 3.827 лица, што представља пад опште стопе активности за 8,7%. У сеоским насељима је такође карактеристична тенденција опадања стопе активности за 6,8%, где је број активних смањен са 14.616 на 8.818 лица (РЗС, 2004). Овај процес смањења активног становништва у руралним срединама Рашког краја последица је смањења активности младих (услед утицаја школовања) и интензивног процеса деаграризације. За разлику од сеоских, градска насеља бележе повећање опште стопе активности за 9,8%, што је пре свега условљено развојем привреде у градским насељима (Рашки и Баљевцу).

Табела 6. – Структура становништва према активности (за становништво у земљи)

Тип насеља	Година пописа	Укупно стан.	Активна лица	%	Лица са лич. приходима	%	Издравана лица	%
Рашки крај	1961	29.856	15.469	51,8	411	1,4	13.976	46,8
	1981	29.475	13.116	44,5	2.269	7,7	14.090	47,8
	2002	26.981	11.642	43,1	5.930	22,0	9.357	34,7
Градска насеља	1961	2.278	841	36,9	112	4,9	1.325	58,2
	1981	8.602	3.656	42,5	662	7,7	4.284	49,8
	2002	9.409	4.394	46,7	1.477	15,7	3.578	37,6
Сеоска насеља	1961	27.578	14.616	53,0	303	1,1	12.659	45,9
	1981	20.511	9.291	45,3	1.579	7,7	9.641	47,0
	2002	17.572	8.118	46,2	2.776	15,8	6.678	38,0

Извор: *Попис становништва 1961, Активност и делатност, књ. 14, СЗС, Београд, 1964; Општине у Србији 1981, РСЗ, Београд, 1983; Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, књ. 6, Активност становништва, РСЗ, Београд, 2004.*

Због смањења броја становника и број издржаваних лица у општини Рашка је опао за 4.619 лица или за 12,1%. Стопе издржаваних лица су смањене и у сеоским (за 7,9%) и у градским насељима (за 20,6%), што је условљено повећањем броја запослених жена и смањењем броја домаћица. У издржаваном становништву највише преовлађују деца на школовању, па старосну структуру издржаваних лица махом чине млађи од 19 година живота (Пењишевић, И., 2010).

Највећи пораст у периоду 1961–2002. године забележила су лица са личним приходима. Њихов број је у анализираном периоду повећан за 20,6%, са 411 на 5.930 лица. Године 1961. њихов удео је био готово ирелевантан, јер је скоро половина овог економског континента живела у једином тада градском насељу Рашког краја (4,9%). У сеоским насељима учешће ове категорије становништва је повећано за 14,7%. Ово повећање броја лица са личним приходима у сеоским насељима, доводи се у везу са чињеницом да се остваривањем права на пензију, многи пољопривредници формално постају лица са личним приходима (Маринковић, Д., 2007).

Економска структура активног становништва може се посматрати са више аспеката, а једна од најчешћих је подела активног становништва према делатностима и секторима делатности. Развој секундарних и терцијарно-квартарних делатности у општини Рашка после шездесетих година XX века, изазвао је промене у економским структурама становништва јер су млади у њима налазили запослење.

Табела 7. – Активно становништво које обавља занимање према делатности 1961. и 2002. године

Активно становништво према делатности	1961.		2002.	
	број	%	број	%
Пољопривреда и шумарство	11.043	71,4	1.124	12,9
Индустрија и рударство	2.051	13,2	2.996	34,5
Грађевинарство	397	2,6	372	4,3
Производња и снабдевање ел. енергијом, гасом и водом	-	-	185	2,1
Трговина, туризам и угоститељство	250	1,7	1.038	11,9
Саобраћај и везе	248	1,6	527	6,1
Занатство и личне услуге	286	1,8	151	1,7
Управа, просвета и здравство	230	1,6	845	9,7
Остале делатности	667	4,3	1.091	12,6
Непознато	297	1,9	357	4,2
УКУПНО	15.469	100,0	8.686	100,0

Извор: Активно становништво 1961–2002, Документациони материјал РЗС, Београд

Број активног становништва које обавља занимање се од 1961. до 2002. године смањило за 6.783 лица, са 15.469 на 8.686. Због погрешно вођене аграрне политике и индустријализације општине Рашка, у посматраном периоду највеће смањење запослених је забележено у области пољопривреде и шумарства. Њихово учешће је смањено за 58,5%, са 71,4% у 1961. години на 12,9% у 2002. години (СЗС, 1966; РЗС, 2004).

Запослени у области рударства и индустрије чинили су 1961. године 13,2% активних лица. До 1981. године њихово учешће је повећано на 55%, јер је то период када је индустрија на овом простору била у сталном успо-

ну. Међутим, са економском кризом која је наступила деведесетих година XX века, предузећа су смањивала и број радника и обим производње, тако да је учешће активних 2002. године смањено на 34,5%.

Од 1961. до 2002. године број запослених у занатству је остао готово непромењен, што се доводи у везу да старе врсте производног занатства (опанчари, ковачи, лимари...), замењују нове врсте услужног занатства (фризери, козметичари, физиотерапеути...). У посматраном периоду дошло је до значајног повећања запослених лица у трговини, туризму и угоститељству, са 1,7% на 11,9%. То се објашњава повећањем куповне моћи становништва и почетком рада туристичког центра на Копаонику 1984. године, када је запослење нашао велики број становника Рашког краја. У периоду 1961–2002. године и управна, просветна и здравствена делатност су такође забележили пораст броја запослених са 1,6% на 9,7%, што се доводи у везу са економским развојем регије. Удео запослених у ванпривредним делатностима у односу на укупно запослено становништво општине Рашка 2002. године износио је 14,1%, што је знатно мање у односу на централну Србију (25%).²

Табела 8. – Активно становништво према секторима делатности 1961, 1981. и 2002. године

Година	Примарни сектор		Секундарни сектор		Терцијарно-квартарни сектор		Ванделатности и непознато	
	број	%	број	%	број	%	број	%
1961.	11.043	71,4	2.734	15,8	1.395	11	297	1,8
	1.124	12,9	3.568	40,9	3.652	42	357	4,2

Структура активног становништва према секторима делатности указује на друштвену поделу рада и на развојне тенденције у гранској привреди. С обзиром да је учешће запослених у примарном сектору од 1961. до 2002. године смањено за 58,5%, можемо закључити да је општина Рашка захватио интензиван процес деаграризације. Појава стагнирања и драстичног заостајања пољопривреде у развоју, која је условљена закаснелим и неадекватним мерама, негативно се одражава на целокупну привреду и регионални развој проучаваног краја. Насеља у којима је велико учешће активних лица у примарним делатностима углавном се налазе на већој надморској висини, удаљени од града и комуникација – Плешин, Црна Глава, Себимиље и Лисина.

² Општине у Србији 2002. године, РЗС, Београд, 2004. године

Удео запослених радника у секундарном сектору је у порасту, што се види из података да је 1961. године у овом сектору било запослено 15,8%, а 2002. године 40,9% становништва општине Рашка. Ово повећање се доводи у везу са отварањем малих и средњих предузећа у приватном власништву, која су упослила значајан проценат становништва. Насеља са великим учешћем становништва у секундарном и терцијарном сектору налазе се у непосредној близини градских насеља и саобраћајница – Вареве, Супње, Рвати, Побрђе, Бела Стена и Казновиће.

Запосленост у терцијарно-квартарном сектору делатности такође бележи пораст. Њихов удео је 1961. године износио 11%, а 2002. године 42%. На основу показатеља може се закључити да ће и у наредном периоду доћи до даљих промена у економској структури становништва у корист терцијарно-квартарног сектора делатности. То се првенствено односи на пораст броја запослених у трговини и туризму (углавном на Копаонику), у којима је значајан проценат становништва које је некада радило у области индустрије, овде себи нашло ново радно место.

Још један од показатеља економске структуре општине Рашка јесте и учешће укупног и активног пољопривредног становништва. У економској теорији је познато да привреду коју обележава брз развој и велике промене у економској структури становништва, карактерише и процес смањивања пољопривредног становништва.

Табела 9. – Учешће пољопривредног становништва у укупном становништву општине Рашка

Година	1961.	1981.	2002.
Пољопривредно становништво	17.615	5.901	1.365
% у укупном становништву	59	20	5

Извор: *Попис становништва 1961, Пољопривредно становништво, књ. 15, СЗС, Београд, 1966; Попис становништва 1981, Пољопривредно становништво, Београд, 1987; Попис становништва, домаћинства и станова у 2002, Пољопривредно становништво, књ. 7, РЗС, Београд, 2004, .*

У периоду од 1961–2002. године проценат пољопривредног становништва на нивоу општине Рашка се смањило за 54% (са 17.615 на 1.365 лица). До значајног смањења је дошло у сеоским насељима, док је у градским насељима дошло до повећања пољопривредног становништва. Ове разлике су настале због тога што су 1981. године статус градских насеља добили Баљевац и Јошаничка Бања, који поред урбаног имају и руралне делове насеља. Према резултатима пописа из 2002. године, највише пољопривредног становништва је имала Трнава (236 односно 17,3%), од чега је 214 домаћинства са поседовањем пољопривредног газдинства. Најмање процен-

туално учешће евидентирано је код насеља Биљановац (0,80%), Вареве и Беоци (0,95%).³

Активно пољопривредно становништво општине Рашка се редуковало, па је у периоду 1961–2002. године, учешће овог контингента опало за чак 12 пута (СЗС, 1966; РЗС, 2004). Сеоска насеља са високим уделима активних пољопривредника налазе се у планинској зони, нису саобраћајно повезана и максимално су упућена на пољопривредну производњу, односно сточарство. Како су ово и депопулациона насеља, упоредо са иселавањем становништва испољава се и старење аграрне популације.

На основу анализираних параметара економске структуре становништва, можемо да закључимо да су наведене промене последица процеса индустријализације општине Рашка. Те промене у економској структури становништва су биле позитивне, јер су биле у функцији привредног развоја и на изврстан начин су утицале на процес урбанизације (Маринковић Д., 2007). Међутим, то је на другој страни изазвало миграције на релацији село-град и депопулацију сеоских насеља, што се негативно одражава на регионални развој који се у том случају не одвија равномерно.

Закључак

На основу промена броја становника по старосним групама и њиховом учешћу у укупном броју становника, може се закључити да становништво општине Рашка има неповољну старосну структуру, условљену ниским стопом наталитета. Од 1961. до 2002. године десиле су се значајне промене у друштвено-економском развоју, јер је друга половина XX века карактеристична као индустријска фаза општине Рашка. То је довело до концентрације привредних субјеката у Рашки и Баљевцу, што је издиференцирало регионални и демографски развој градских и сеоских насеља општине. Стога је пресек структура у ова два временска раздобља који је дат у раду, веома захвалан за уочавање, дефинисање и димензионирање процеса у развоју становништва општине Рашка.

Основни закључак који може да се изведе из овог рада је општина Рашка на почетку XXI века депопулациона. Старење популације које се одвија у општини последица је ниске репродукције становништва, али и интензивних миграционих кретања. Процес старења сеоског становништва општине Рашка дошао је до критичне тачке, обзиром да сви показатељи говоре да је рурална насеља захватио процес биолошке депопулације.

Промене у образовној структури показују да је становништво општине Рашка све школованије. Учешће становништва без школске спреме се смањило, а проценат истих са средњим, вишим и високим образовањем се

---

³ Статистички годишњак општине Рашка, СО Рашка, 2006. године, стр. 14.

значајно повећао. Економску структуру карактерише увећање категорије лица са личним приходима, на рачун пада броја активних лица у општини.

На основу свега изнетог, може се закључити да популациона политика треба да буде осмишљена на државном нивоу, али да се борба против „беле куге“ може водити и на локалном нивоу. Јачи привредни развој и брзе радикалне мере у оквиру популационе политике, могли би у значајној мери успорити неповољне природне, миграционе и структурне демографске промене у општини Рашка.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

- Војногеографски институт. (1970). *Топографска карта 1: 50 000, Лист Нови Пазар 1. (Број листа 580-1)*. Београд.
- Живковић, Љ. (2004). Полно-старосна структура становништва, Сјенички крај – антропогеографска проучавања – научна монографија, Географски факултет Универзитета у Београду, Београд 2004, 233.
- Ковачевић, Т. (2010). *Гоч и подгорина*. Нови Сад: Природно-математички факултет, Департман за географију, туризам и хотелијерство
- Маринковић, Д. (2007). Детерминанте демографског развоја и перспективе становништва Републике Српске. У М. Тодоровић (ур.), *Први конгрес српских географа* (553–561). Београд: Српско географско друштво.
- Општина Рашка и невладина организација „ПРО“. (2009). *Стратегија одрживог развоја општине Рашка 2009–2019. године*. Рашка
- Павловић, Б. (2005). *Панојевиће – монографија*. Рашка: Центар за културу, образовање и информисање „Градац“
- Павловић, С. и Јанчић, М. (2009): Промене старосне структуре становништва насеља општине Зајечар, *Гласник Српског географског друштва*, 89 (2), 91–110
- Павловић, М. (2004). Привреда. Научна монографија: *Сјенички крај – антропогеографска проучавања*. Београд: Географски факултет
- Павловић, Р. (1995). *Становништво и насеља општине Рашка у функцији привредног развоја*. Београд: Етнографски институт САНУ
- Пењишевић, И. (2010). Фактори и правци регионалног развоја Рашког краја. Магистарски рад, Београд: Географски факултет
- Регионална агенција за економски развој Шумадије и Поморавља. (2008). *Социоекономска анализа општине Рашка*. Рашка
- Републички завод за статистику Србије. (2004). *Упоредни преглед броја становника и домаћинства 1948–2002. године. Попис становништва, домаћинства и станова у 2002. години (књига IX)*. Београд.
- Савезни завод за статистику. (1966). *Пол и старост. Попис становништва 1961. године (књига XI)*. Београд.
- Спалевић, А. (2009). Могућности за развој руралног подручја у Републици Србији. *Зборник радова географског института „Јован Цвијић”, САНУ*, 59 (2), 133–148.

Теренска истраживања

Ivana Penjišević
Milena M. Nikolić
Aleksa Popadić

**CHANGES IN THE BIOLOGICAL AND ECONOMIC STRUCTURES OF THE
POPULATION IN MUNICIPALITY OF RAŠKA**

Summary

Based on changes in population by age group and their share in the total population, it can be concluded that the population of the municipality Raška has unfavorable age structure, dictated by a low birth rate. During the 40-year period (1961-2002) there have been significant changes in the socio-economic development of Raška municipality, because the second half of the 20th century is characterized as an industrial phase. This has led to a concentration of businesses facilities in Raška and Baljevac, which differentiated regional and demographic development of the urban and rural areas of the municipality. Therefore, the cross section of the structure in the two periods, which is presented in the paper is very grateful for identification, definition and sizing process of the population development of the municipality of Raška. The main conclusion that can be derived from this study is the municipality of Raška the beginning of the 21st century is affected by depopulation. Population aging that takes place in the municipality is consequence of low reproduction of the population, as well as intensive migration movements. The process of aging of the rural population of the municipality Raška came to a critical point, since all indications show that the rural settlements are affected by process of biological depopulation. Changes in the educational structure shows that the population of the municipality Raška is more schooled. The share of the population without any education is reduced, and the percentage with secondary or higher education has increased substantially. The economic structure is characterized by increasing categories of persons with personal income, at the expense of declining number of active persons in the municipality. Given the facts above, it can be concluded that population policy should be designed at the state level, but that the fight against the sub-replacement fertility can be conducted on the local level. Stronger economic growth and rapid radical measures in population policies, could significantly slow down the adverse natural, migration and demographic structural changes in the municipality of Raška.